Kitap Tanıtımı

Özlem Şendeniz, “Kimdir Bu Lazlar?” Laz Kimliği ve Sanal Mekânda Lazca, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, 312 sayfa.

LEVENT DUMAN¹

Cumhuriyetin kurulmasını takip eden süreçte Türkiye’de pek çok reforma imza atılıp ulus-devlet anlayışı çerçevesinde politikalar hayata geçirilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşunun hemen ardından başlayan ve farklı biçimlerde günümüze kadar devam ettiği görülen ülke sınırları içerisinde yaşayan tüm insanları benzeştirme politikaları Türkiye’deki etnik/kültürel topluluklar üzerinde farklı etkiler ortaya çıkarmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde, dünyanın farklı bölgelerinde olduğu gibi Türkiye’de de etnik/kültürel topluluklar yoğun biçimde, devlet tarafından on yıllardan beridir oluşturulmaya çalışılan homojenleştirilmiş bir ülke toplumu yaklaşımına aykırı biçimde, kültürel taleplerini dile getirmeye, bu doğrultuda harekete geçmeye başladılar.

Türkiye’de 1990’lı yıllarda kültürel talepleri dile getirmek üzere harekete geçen topluluklardan biri Lazlar olmuştur. Esasında Lazlar, Türkiye’de bulunan çok sayıdaki etnik/kültürel topluluğun aksine, 1990’lardan önce de, ülke nüfusunun büyük kısmı tarafından varlıkları bilinen bir topluluk niteliğindeydi. Ancak ülke genelindeki bu Lazları “bilme” hali çoğunlukla, yanlış ön yargılar etrafından şekillenmiş, “Temel ile Dursun” fıkralarından kaynağını almıştır. Diğer bir deyişle Lazlar, ayrı bir etnik/kültürel topluluk olarak değil, fıkraların içinde belli özelliklere sahip insan topluluğu olarak bilinmekteydi. Laz aktivistler 1990’ların başından itibaren oluşan ortamda giderek sönükleyen Laz kültürü, özellikle de Lazcanın canlandırılması yönünde faaliyetlerini yoğunlaştırdılar. Bu bağlamda Laz kültürüne dair faaliyetler düzenlendi, yayınlar yapıldı, Lazca gazeteler yayın hayatına başladı. Lazlara dair faaliyetler yoğunlaşırken bu alanda akademik çalışmalar da hız kazandı ve 2000’li yıllara gelindiğinde bu alandaki literatür önemli bir gelişme ivmesi yakaladı.

Özlem Şendeniz tarafından yazılan “Kimdir Bu Lazlar” Laz Kimliği ve Sanal Mekânda Lazca başlıklı çalışma Türkiye’deki Lazların güncel durumlarına, Laz kültür hareketinin anlaşılmasına ve sanal medyanın etnik/kültürel toplulukların kendilerini yeniden var edebilme çabalarında ne gibi işlevler üstlenebileceğine ışık tutmaktadır. Şendeniz’in Ankara Üniversitesi’nde son derece meşakkatli bir süreç sonunda tamamladığı anlaşılan doktora çalışmasına esas teşkil eden çalışma teşekkür, giriş, üç ana bölüm, sonuç, üç ek ve kaynakçadan oluşmaktadır. Ana bölümler sırasıyla, “Bellek, Mekân ve Vatandaşlığa Yönelik Kavramsal Çerçeve”, “Türkiye Sınırları İçinde Yaşayan Lazların Etnik Sınırları ve Bu Sınırların Değişimleri” ve “Sanal Mekânın Bellek, Kimlik ve Vatandaşlık Performansına Etkileri: Lazca Örneği” başlıklarını taşımaktadır.

Çalışma kapsamında Şendeniz, 2015’ten başlayarak takip eden dört yıl içinde 52 derinlemesine görüşme gerçekleştirmiş (s.170) ve bu görüşmeler dışında Laz kültürüne dair Facebook gruplarında anket çalışması yapmıştır. Bu gruplardan toplanan 298 anket (s.171-72)

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, leventduman@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3975-6668

analiz edilmek suretiyle çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Lazlar ve Laz kültürüne dair tartışmalarda kendisinin bir “taraf” olduğunu vurgulayan yazar (s.167) hem araştıran hem de araştırılan olma durumunu bir avantaj olarak kullanmayı başarmıştır. Kendisini de bir Laz olarak tanımlayan yazar saha ile yakın ilişkisini sürdürmekte ve ailesi hâlâ araştırmanın konusu olan bölgede yaşamaktadır (s.18). Bu durum, konu ile ilgili içeriden bir perspektifin de zengin biçimde ortaya konulmasına imkan vermek suretiyle Lazların güncel durumunun daha iyi analizine imkan vermektedir.

Çalışmasının esas amacını Lazlar ve Lazca örneği üzerinden “mekân ve performans” açısından “bellek, aidiyet ve kimlik ilişkisinin nasıl kurgulandığını” analiz etmek olarak ortaya koyan Şendeniz (s.17) bu amaç doğrultusunda “farklı metodolojik yöntem ve yaklaşımlar” (s.27) kullanma yolunu seçmiştir. Teorik açıdan milliyetçilik ve bunun altında yer alan etnisite ve milliyetçilik, kimlik ve aidiyet, vatandaşlık konularının yanı sıra bellek, mekân, iletişim kuramları, performatif teori gibi çok geniş bir çerçevede konu analiz edilmeye çalışılmıştır. Bir arada işlenmesi güç görünen teorik yaklaşımları ortaya koyan ve çalışmanın teorik çerçevesini sunan bölüm okunduğunda birbirine zorlama biçimde eklenmiş bir metin izlenimi oluştuğunu söylemek yerinde olacaktır. Ancak çalışmanın sonuç kısmı okunduğunda, çalışmanın takip ettiği teorik plan başarılı biçimde ortaya konulmaktadır ki bu da teorik kısımda takip edilen yöntemi anlamlı kılmaktadır. Yine de, teorik açıdan çalışmada çok fazla yöntem ve yaklaşımın sınırlı biçimde işlendiğini belirtmek gerekiyor. Bunun yerine teorik çerçeveyi daraltarak belirlenen yeni alanın daha detaylı işlenmesi çalışmanın teorik kısmını daha zengin hâle getirebilirdi.

Türkiye’de Lazların yaşadıkları bölgelere bakıldığında zaman yoğunluklu olarak birkaç bölgede toplandıkları görülmektedir. Doğu Karadeniz sahil şeridinde Rize’nin Pazar ilçesi ile Artvin’in Hopa ilçesine kadar uzanan bölgede Lazlar otokton olarak yaşamaktadır. Bu bölge dışında, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı neticesinde Batum’un Rusların eline geçmesi nedeniyle bu bölgede yaşayan Müslüman Lazlar Anadolu’nun batı bölgelerine, özellikle Sakarya, Yalova, Sapanca, Beykoz gibi bölgelere göç ettiler. Sayıları on binlerle anılan bu muhacirler söz konusu bölgelerde önemli bir Laz nüfusunun oluşmasını sağlamıştır. Bunlar dışında, ekonomik sebeplerden dolayı yakın dönemde Doğu Karadeniz’den Türkiye’nin büyük şehirlerine ve özellikle Almanya’ya Laz göçü yaşanmıştır (s.115-116).

Lazların Türkiye’deki durumuna dair tartışmalar çalışmada yoğunluklu olarak Lazca ve Lazcanın günümüzdeki durumu etrafında işlenmiştir. UNESCO tarafından “tehlike altında dil” olarak tanımlanan ve “kesinlikle tehlikede olan diller” listesinde yer alan Lazca’yı konuşan kişi sayısı konusunda çok farklı rakamlar yer almaktadır (s.126). Şendeniz, Lazcanın günümüzde artık çok daha az kişi tarafından kullanıldığı belirtirken bu durumun ortaya çıkmasında Türkiye’de cumhuriyetin kuruluşundan beri sürdürülen politikalara ilave olarak özellikle 1980 darbesi sonrası hayata geçirilen politikaların önemli etkisi olduğunu vurgulamıştır. 12 Eylül rejimi Türkçe dışındaki dillerin konuşulması ve yeni nesillere öğretilmesi konusunda kesin yasaklar getirirken Lazca da bu yasaklardan nasibini almıştır. Ancak 1990’lara gelindiğinde aşılabilen Türkçe dışındaki dillere yönelik bu yasaklar, Lazlar özelinde dilin yeni nesillere aktarılmasında önemli gerilemenin yaşanmasına sebep olarak dilsel sermayenin azalmasına sebep olmuştur. Çalışmada belirtildiği üzere, günümüzde Laz aileler büyük ölçüde çocuklarına Lazca’yı öğretmeme yolunu tercih etmektedir. Bu durumun da ortaya çıkmasında özellikle çocukların şivelerinin olumsuz etkileneceği ve bu nedenle eğitim ve mesleki hayatlarında dezavantajlı hâle geleceklerine dair

kaygıların olması rol oynamaktadır. Ancak vurgulamak gerekir ki Lazca, özellikle orta yaş üstü Lazlar tarafından yoğun biçimde hâlâ kullanılmaktadır. Son dönemde, Türkiye’de farklı diller için olduğu gibi, Milli Eğitim Bakanlığının okullarda Lazcanın seçmeli ders olarak okutulabilmesine imkan vermesi dilin yeni nesillere aktarılması açısından önemli fırsat olarak görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki bu dersleri verecek nitelikli öğretmen bulmada önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır (s.127-129).

Lazların Türkiye’deki konumuna baktığımız zaman, Şendeniz’in de defalarca vurguladığı gibi, devlet nezdinde “makbul vatandaş” olarak görülen bu topluluk üyeleri, kendilerine yönelik bu olumlu algının zarar görmemesi yönünde son derece hassas davranmışlardır. Bu bağlamda, 1990’larda canlanan Laz hareketi, siyasal açıdan olumsuz bir tepkiyle karşılaşmayacak şekilde hareket etmeye çabalamıştır. Örneğin Osmanlı Devleti’nde de Lazların yaşadığı Doğu Karadeniz bölgesini tanımlamak için kullanılan ve siyasal çağrışımları oluşturulabileceği düşünülen Lazistan ismi yerine, “Lazona” adı Laz aktivistler tarafından bir alternatif olarak ortaya atıldı (s.109).

Çalışmanın ortaya koyduğu üzere, Laz kültürünün korunması ve güçlendirilmesine dair faaliyetler, Lazların yoğun olarak yaşadıkları Doğu Karadeniz’de değil de büyük şehirlerde başlamıştır. Bu noktada, Şendeniz, Doğu Karadeniz’deki yerel medyanın ulusal medyada hâkim olan “tek dil, tek millet” söylemine paralel hareket ettiğini vurgulamıştır (s.132). Nitekim, Türkiye sınırları içinde Lazca yayın yapan ilk dergi olan *Ogni*, İstanbul çevresinde toplanan Laz aktivistlerin girişimleri neticesinde 1993 yılında yayın hayatına başlamıştır. İzleyen süreçte, bu derginin açtığı yolda başka yayınlar da yapılmaya başlanmıştır. Ancak Lazca yapılan yayınların önemli bir sorununun halka ulaşamaması olduğu çalışmada vurgulanmıştır. Özellikle Lazların yoğun bulunduğu Doğu Karadeniz’de bu yayınlar rağbet görmezken, büyük şehirlerde yaşayan Lazların bunları daha çok sahiplendiği gözlenmiştir (s.137-139).

Son dönemde Laz kültürüne dair olumlu değişikliklerden biri adlandırmalar konusunda gerçekleşmiştir. Nitekim 1990’lı yıllarda Fındıklı’da bakkal vb. işyerlerine Lazca isimler vermeye başlandığı gözlenmiştir. Benzer şekilde, aileler artan biçimde çocuklarına Lazca isimler vermeye başlamıştır (s.227-232). 1930’larda okullarda “Lazca Konuşanlarla Mücadele Kolları” oluşturulduğu dikkate alındığında (s.198), bu gelişme Laz kültürü açısından son derece önemlidir.

Çalışmada analizi yapılan anketler Lazların kendilerini tanımlamaları konusunda önemli veriler sunmaktadır. Katılımcıların Lazlık ile Türklüğü birbirine rakip kimlikler olarak görmemeleri dikkat çekicidir. Bu bağlamda “katılımcıların kendilerini tek bir kimlik ile görmekten ziyade hem Laz hem Türk olarak görmeye meyilli” olmaları ve Şendeniz’in yaptığı derinlemesine görüşmelerde de benzeri bir eğilim tespit etmesi (s.218) oldukça çarpıcıdır. Bu durum Lazların devlet tarafından “makbul vatandaş” olarak görülmelerine doğrudan etki yapmaktadır.

Teknolojinin hızla geliştiği günümüz dünyasından sanal alanların gerçek mekânlar gibi son derece önemli hâle gelmesi Laz kültür hareketi açısından da önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Gerçek mekânlar ile sanal alanların iç içe geçmesi neticesinde aralarındaki keskin farklar ortadan kalkmış (s.79-80), fiziksel olarak birbirlerinden çok farklı bölgelerde bulunan kişi ve

toplulukların yoğun kültürel etkileşime girmeleri imkanları ortaya çıkmıştır. Bu açıdan, çalışmanın incelediği “gerçek mekân ile sanal mekân arasında kurulan ilişkinin bellek, kimlik ve aidiyeti nasıl etkilediği sorusu” (s.117) sadece burada üzerinde durulan Lazlar için değil, etnik/kültürel toplulukların tümü açısından üzerinde durmayı gerektirmektedir. Türkiye’deki farklı bölgelerde yaşayan Lazlar açısından sanal mekânlar fiziksel mesafelerin önemini ortadan kaldırmaktadır. Buna ilave olarak sanal medya, Lazların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin yerel medyası ile metropollerde yoğunlaşan Lazca medya arasında bir kesişim alanı olarak da işlev görmektedir. Bu açıdan çalışmada sosyal medya üçüncü mekân olarak görülmektedir (s.237). Şendeniz’in ortaya koyduğu “Sanal mekân olarak var olan sosyal medya kanalları hızla birer hafıza mekânına da dönüşmektedir” (s.281) tespiti özellikle üzerinde düşünmeyi gerektirmektedir. Zira, “Lazlığın etnik sınırlarının sanal mekânda yeniden belirlendiğini söylemek mümkündür. Sanal mekân olarak kodladığımız sosyal medya platformları, belleğin ve performans pratiklerinin sergilendikleri yeni alanlar olarak gittikçe daha çok öne çıkmaktadır” (s.282). Sanal mekânlar, çalışmanın ortaya koyduğu üzere, sadece fiziksel mesafe engelini ortadan kaldırmamakta, etnik/kültürel toplulukların belleklerinin yeniden üretilmesinde elverişli mecralar sunmaktadır.

Oldukça zengin olan çalışmanın içeriği dışında Şendeniz’in benimsediği yazım tarzına değinmek yerinde olacaktır. İkincil kaynaklardan yararlanma sırasında, kaynaklara doğrudan ulaşamadığında kullanılabilecek bir yöntem olan “aktaran” olarak yer verilmesi durumlarına çalışmada çokça rastlanmaktadır. Yazım tarzı itibarıyla bakıldığında, özellikle vurgulamak gerekir ki, metnin pek çok yerinde uzun cümlelere oldukça sık yer verilmiştir. Ayrıca, yazar, yabancı dillerde kullanılan bazı kelimeleri Türkçeleştirip kullanma yolunu yoğun biçimde tercih etmiştir. Bu tercih yazım dilinde zaman zaman kullanılabilir. Ancak, hem uzun cümlelere hem de Türkçeleştirilmiş kelimelere metnin genelinde oldukça sık başvurulması metnin akıcılığına olumlu katkı yapmaktan oldukça uzak görülmektedir.